

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ КОРЕЛЯЦІЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто семантичні кореляції літературно-художнього твору у структурі лексичного фрейму. Обчислено і подано типові лексеми англomовного постмодерністського тексту, як складові конкретного художнього коду.

Художній текст складається із текстових знаків, які маніфестують зміст, не передбачений мовою-системою. Що ж становить правила і граматику, за якими адресант створює текстовий зміст, а адресат вилучає його із знакової послідовності тексту? Адже між системою мови, за якою автор приступає до текстотворення, і адекватною проекцією тексту у свідомості читача, який сприйняв цей текст, повинна бути мова-посередник. Ця "мова в тексті і водночас мова тексту є **кодом тексту**" [1: 130], під яким розуміємо систему подання інформації і систему її перетворення. Серед літературних напрямків, течій, шкіл ХХ ст. чільне місце належить постмодернізму і його коду. **Код постмодернізму** володіє семантичними, синтаксичними і прагматичними компонентами, що регулюють творення тексту. Це – техніка експериментального письма, яка створила своєрідну структуру, наповнила цю структуру семантичним вибором і художніми формами експлікації внутрішнього світу текстових комунікантів. Прагматичний компонент цього коду визначає умови застосування семантичних і синтаксичних правил.

Актуальність цього дослідження лежить у площині лінгвістичного аналізу семантики та синтактики постмодерністських текстів. Увагу фокусуємо на конкретному виборі, який є відмінним від інших літературних течій передовсім рівнем семантичного універсуму та синтаксичної організації. Код передбачає засоби творення семантичного світу тексту, а різні семантичні світи постмодерністських текстів разом формують постмодерністський семантичний універсум. З огляду на встановлені літературні коди, постмодерністському коду властиві *експансія* (expansion), *обмеження* (restriction), *перерозподіл* (redistribution) семантичного потенціалу [2: 32]. Кожна з рис творить реорганізацію семантичного універсуму, при описі якого виокремлюємо: а) *сегментацію* семантики в лексичних фреймах, та б) *ієрархію* лексичних фреймів у межах семантичного універсуму. Під **лексичними фреймами** розуміємо набір лексем, який є лексичним репрезентантом єдиної схематизації досвіду, що перебуває в основі значень групи слів і тлумачиться як цілісна сутність групи слів, які мотивуються, визначаються і взаємоструктуруються уніфікованими конструкціями знань чи зв'язаними схематизаціями досвіду [3: 46-47; 4: 54]. Значення конкретного лексичного фрейму і їхня ієрархічна позиція в межах семантичної системи залежить від релевантності понять або життєвого досвіду адресанта чи адресата тексту, яких ці лексичні фрейми безпосередньо стосуються.

У цій статті звертаємо увагу на сегментацію семантичного простору та ієрархію лексичних фреймів у постмодерністських текстах. Відтак постулюємо думку про відмінні та спільні риси між різними постмодерністськими ідеолектами та про мотивованість лексем, продиктовану конкретним літературно-художнім напрямом, адже будь-який знак, зокрема лексичний, є мотивованим [5: 138-14]. У нашому описі постмодерністського універсуму виокремлюємо зони семантичного компонента літературного напрямку, ідіолекту, соціолекту. Отож, схематично це можна подати так:

зона лексичних фреймів соціолекту + зона лексичних фреймів ідіолекту = зона лексичних фреймів літературного напрямку

Найпоширенішою засадою визначення специфіки мистецтва постмодернізму (як і модернізму) є підхід до нього як до своєрідного **художнього коду**, тобто правил організації тексту художнього твору. Постмодернізму, як і модернізму, властивий *код* літературної течії, який описуємо як систему преференційного вибору семантичних і синтаксичних засобів. Звідси основоположним принципом організації постмодерністського тексту є поняття **нонселекції** – феномен, на якому наголошували Д. Фоккема, Д. Лодж, І. Хассан [6; 7; 8; 9]. Для опису явища **нонселекції** чи **квазінонселекції** використовують різні терміни: **алеаторні структури**, **фрагментація**, **амбівалентність**, **невизначеність** [9; 10]. Йдеться про те, що у творенні тексту постмодерністський письменник нехтує обдуманим вибором лінгвістичних чи інших елементів і створює тексти, які мають вигляд будови на засадах нонселекції. Ці тексти відрізняються від обдуманих конструкцій у творах модернізму. Д. Лодж виокремлює такі маніфестації принципу нонселекції: *протиріччя* (contradiction) *метатеzy* (permutation), *переривчастість* (discontinuity), *надмірність* (randomness), *надлишок* (excess), *замкнення* (short circuit) [8: 229-245].

Розподіл конкретних лексичних фреймів у постмодерністському та модерністському текстах залежить від інтерпретації. Тому емпіричне дослідження присутності та значення окремих лексичних фреймів складніше, хоч не завжди повністю можливе. Серед обстежених семантичних преференцій у постмодерністських текстах звертаємо увагу на такі аспекти: постмодерністський ідеал нонселекції чи алеаторної селекції часто трансформується у застосування комбінаторних правил, які імітують математичні засоби (див. табл. 8): *дублювання* (duplication), *множення* (multiplication), *переліку* (enumeration), *взаємозаміни* (permutation) [7: 87-89].

Аналіз теоретичних і художніх джерел показав, що у постмодерністських текстах можна виокремити декілька лексичних фреймів, мотивованих літературним напрямом і жанровою своєрідністю художнього твору: *свідомість; перцептуалізація; рух; відсторонення; насильство* (табл. 1).

Таблиця 1.

Співвідношення лексем у семантичному універсумі постмодернізму

Свідомість	Перцептуалізація	Насильство	Рух	Відсторонення
40610 = 44%	20475 = 22%	18186 = 19,4%	12572=13,6%	429 = 1%

Перебуваючи у центрі постмодерністського семантичного універсуму, ці лексичні фрейми є опозиційними до семантичної організації модерністських текстів. Типові *лексем* у постмодерністських текстах – *дзеркало, лабіринт, карта, подорож, енциклопедія, реклама, телебачення, фотографія, газета* (mirror, labyrinth, map, journey (without destination), encyclopedia, advertising, television, photograph, newspaper), які активно використовуються у творчості досліджуваних письменників: Дж. Фаулза, А. Байєтт, Т. Пінчона, Дж. Ірвінга, Дж. Бартельма, Г. Свіфта, Дж. Барта, С. Рушді, Р. Кувера, М. Аміса, Д. Лоджа та інших (табл. 2.). Як приклад аналізу семантичних кореляцій в англійських постмодерністських творах подаємо розширені статистичні дані фреймової семантики (табл. 2-7). Їхня верифікація проходила за математичними моделями та процедурами, запропонованими В. І. Перебийніс у книзі "Статистичні методи для лінгвістів" [11].

Таблиця 2.

Процентне співвідношення лексем постмодерністського семантичного універсуму

Загальна кількість типових лексем постмодерністського семантичного універсуму					
Кількість лексем		%	Кількість лексем		%
mirror	239	1,31	labyrinth	22	0,12
map	74	0,41	journey	198	1,09
voyage	58	0,32	encyclopedia	5	0,03
computer	45	0,25	advertising	63	0,35
television	261	1,44	photo	354	1,95
news	442	2,43	androgyny	1	0,005
blood	554	3,05	kill	560	3,08
murder	205	1,13	hit	307	1,69
shoot	161	0,89	death	828	4,55
dead	1098	6,04	bullet	71	0,39
poison	42	0,23	weapon	70	0,38
gun	217	1,19	victim	83	0,46
go	5119	28,24	come	5111	28,2
trip	94	0,52	move	1340	7,37
violence	120	0,66	travel	137	0,75
visit	307	1,69			
Загальна кількість типових лексем постмодерністського семантичного універсуму 18186 = 100%					

Таблиця 3.

Процентне відношення лексем лексичного фрейму "свідомість"

Лексеми маніфестації фрейму "свідомість" у постмодерністському творі					
Кількість лексем		%	Кількість лексем		%
mood	133	0,3	intellectual	0	0
perceive	0	0	head	1804	4,18
understand	512	1,19	know	5974	13,85
thoughts	219	0,51	memory	279	0,65
knowledge	222	0,51	mind	1067	2,47
remember	1151	2,67	recollect	10	0,02
ask	2221	5,15	voice	1281	2,97
communication	72	0,17	question	507	1,18
call	714	1,66	speak	1141	2,65
say	8442	19,57	talk	2887	6,69
discussion	125	0,29	answer	413	0,96
narration	3	0,006	speech	186	0,43
repeat	137	1,61	describe	217	0,5

declare	35	0,08	whisper	66	0,15
wonder	558	1,29	like	7726	17,91
love	1824	4,23	hate	215	0,498
scare	21	0,04	enjoy	142	0,33
wisdom	67	0,16	wise	139	0,32
find out	1202	2,79	conscious	135	0,31
aware	212	0,49	ponder	6	0,01
doubt	369	0,86	explain	226	0,52
brain	145	0,34	illusions	8	0,018
emotion	64	0,14	dreams	260	0,6
Загальна кількість лексем фрейму "свідомість" у постмодерністському творі 43137 = 100%					

Таблиця 4.

Процентне відношення лексем лексичного фрейму "рух"

Лексеми маніфестації фрейму "рух" у постмодерністському творі					
Кількість лексем		%	Кількість лексем		%
go	5119	41,22	voyage	58	0,46
trip	94	0,748	journey	198	1,57
visit	307	2,44	map	74	0,589
come	5111	41,15	labyrinth	22	0,17
move	1340	10,66	leave	83	0,66
travel	137	1,09	arrive	29	0,23
Загальна кількість лексем фрейму "рух" у постмодерністському творі 12572 = 100%					

Таблиця 5.

Процентне відношення лексем лексичного фрейму "відсторонення"

Лексеми маніфестації фрейму "відсторонення" у постмодерністському творі					
Кількість лексем		%	Кількість лексем		%
impartial	1	0,23	melancholy	44	10,26
detachment	13	3,03	frighten	18	4,2
unknown	87	20,28	disillusionment	1	0,23
indifferent	19	4,43	parodic	35	8,16
solitary	59	13,7	escape	134	31,24
aloof	11	2,5	disinterested	7	1,3
Загальна кількість лексем фрейму "відсторонення" у постмодерністському творі 429 = 100%					

Таблиця 6.

Процентне відношення лексем лексичного фрейму "перцептуалізація"

Лексеми маніфестації фрейму "перцептуалізація" у постмодерністському творі					
Кількість лексем		%	Кількість лексем		%
eye	3071	8,844	hear	2180	6,278
see	7954	22,906	listen	609	1,754
look	6139	17,679	feel	3372	9,711
show	917	2,641	think	7350	21,167
vision	226	0,651	notice	453	1,305
observe	368	1,0597	stare	1052	3,0296
taste	264	0,76	fancy	24	0,069
sense	741	2,134	looking-glass	4	0,0115
Загальна кількість лексем фрейму "перцептуалізація" у постмодерністському творі 34724 = 100%					

Таблиця 7.

Статистичні характеристики фреймових лексем постмодернізму

	Постмодернізм
Середня кількість уживань слів відповідного фрейму	525
Стандартне відхилення кількості уживань слів	1257
Коефіцієнт варіації	0,42
Відсоток погрішності	3,68%
Міра коливань середньої частоти	9,85
Найбільш уживані слова (89,7% лексичного фрейму постмодернізму)	Go, come, move, dead, death, kill, blood, news

Проаналізовані лексичні фрейми у центрі постмодерністського семантичного універсуму скеровані проти семантичної організації модерністських текстів. Зазвичай лексеми належать до більш ніж одного лексичного фрейму, що простежуємо у семантичному універсумі постмодернізму. Дискурс персонажів постмодерністських творів відтворює репліки, які постійно змішуються й переплітаються, а за зовнішньою логічністю в них ховається не незрозумілість, а мінливість сенсів. Дискурс персонажів у аналізованих творах характеризує не брак, а надмір можливої інтерпретації, коли "...те, що вважали за значення знака, насправді є знаком іншого значення" [12: 651]. На рівні художніх текстів простежуємо у зміщенні акцентів і дискурсних моделей наратора: нарації, описів, суджень на тексти, насичені експериментальною технікою викладу: *потокую свідомості, внутрішніми рефлексіями, монологами*.

Синтаксис постмодернізму на мікро- та макрорівнях характеризуємо традиційно [6; 7; 13], як очевидну перевагу паратакису над гіпотакисом. Це відповідає уявленню письменників-постмодерністів про рівноможливість і рівнозначність, еквівалентність усіх стилістичних одиниць. На фразовому рівні основними рисами постмодерністських текстів є семантична несумісність, незвичне типографічне оформлення речення, лексичні абракадабри. Неоформлені до кінця речення (з огляду на закони граматики) і фразові кліше доповнюються читачем, щоб набути смислу:

(1) *"The following is the example of Watt's manner, at this period:*

Ot bro, lap rulb, krab klub. Ot murd, wolf up, wolf up. Ot niks, sorg sam, sorg sam. Ot lems, lats lems, lats lems.

Ot gnut, trat stews, trat stews.

These were sounds that at first, though we walked breast to breast, made little or no sense to me.

Nor did Watt follow me. Geb nodrap, he said, geb nodrap, nodrap" [14: 165].

(2) *"And then to pass on to the next generation there was Tom's boy young Simon aged twenty, whose it is painful to relate*

?

and his young cousin wife his uncle Sam's girl Ann, aged nineteen, <...>" [14: 102].

Наведені приклади (1, 2) з роману С. Беккета "Watt" (1959), завдяки лексико-синтаксичним особливостям, саркастично й дотепно відтворюють думки та вчинки ірландського слуги Ватта і його господаря.

Ці прийоми є формами фрагментованого (нонселективного) дискурсу. Гіпертекстуальні риси графеміки постмодерністських текстів, зокрема такої ознаки як мультимедійність, виявляються у безлічі прикладів майже в усіх проаналізованих творах. Наприклад, графічними маркерами постмодерністського письма є абстрактні типографічні, позбавлені будь-якої ілюстративної функції фігурні тексти, ілюстрації, математичні знаки та формули, розподіл тексту на колонки (так звані "паралельні тексти", що потребують від читача певного вибору (який із них прочитати першим) варіювання шрифтів різних кеглів, зміна "тісноти ряду", дефісація та подвоєння (потроєння) окремих графем [15: 24], використання логографічних знаків (що означають ціле слово або основу – @, %, &), написання слів із великої літери (що засвідчує комунікативну чи експресивну центровість висловлювання), використання курсиву для уточнення темо-ремаічного членування висловлювання тощо. Загалом зовнішня структура постмодерністського тексту постає як гра, яка має складну будову, що не є типовим для жодного іншого виду текстів. Довільна гра в текстотворенні дозволяє не лише деформувати логіку подій, простір, тілесність та мову персонажів, а й розхитувати фізичні межі самого тексту, вміщуючи до нього додаткові текстові, а то й нетекстові елементи. Величезна кількість найрізноманітніших елементів: у багатьох випадках на місці пропущених реплік знаходимо зірочки, цілі чисті сторінки на означення відсутності думок через велику схвильованість. Текст уміщує навіть графічну інформацію – схеми, які зображають ускладнені манери оповіді історій дійовими особами. До цих ігор залучено й читачів. Таке невербальне іронізування щодо традиційних форм літературного тексту є характерним для багатьох творів. Гра лексем із додатковими позатекстовими і графічно зміненими текстовими елементами або заплутує суть справи, або обертає її до читача іншими гранями, та все ж дезорієнтує.

Дослідження синтаксису постмодерністського тексту диференціюємо між **макроструктурною організацією** (рівень тексту) \leftrightarrow **мікроструктурною організацією** (рівень речення). Синтаксис речень і синтаксис більших одиниць (текстовий синтаксис чи композиція, включаючи аргументативні, наративні й описові структури). Постмодерністська підозра до гіпотетичних конструкцій модерністів, до ієрархічних моделей має свій вплив на синтаксис постмодерністських текстів. Логічно, що це веде до переваги паратакису над гіпотакисом (який, припустимо, мав перевагу в модерністів): як на рівні структури речення (мікроструктурно), так і на рівні більших конструкцій (макроструктури). Постмодерністські тексти

характеризуються відкритими, грайливими, оптативними, розділовими, зміщеними чи невизначеними формами. Коли вдаються до гіпотаксису, відчувається, однак, полемічне ставлення до модерністського письма. Модерністи виражають свій скепсис, як правило, у поміркованій формі – іронічних формах: це свого роду антидот на соціальний і психологічний детермінізм без підтримки немотивованих дій. Постмодерністи, навпаки, трактують будь-яке пояснення – психологічної поведінки, змісту – як засноване на пародії. Звернімося до аналізу відмінних синтаксичних правил, властивих постмодернізму більш систематизовано.

Мікроструктурна організація → структури речення. На відміну від модернізму, який дотримується стандартних, добре об'єднаних (сполучних) речень, у постмодерністських текстах речення можуть бути розбиті синтаксичною неграматичністю, семантичною невідповідністю, незвичним типографічним оформленням чи комбінацією цих засобів. Хоч усі три форми фрагментації свідчать про дискурс фрагментів, у постмодерністському тексті їх відстежуємо рідко. В усякому разі постмодерністське письмо дає змогу існувати цим формам фрагментації, тоді як у модернізмі вони випадкові або взагалі відсутні. Більше того, припускаємо, що постмодерністи мають перевагу у творенні конструкцій речень, які імітують такі математичні моделі, як дуплікація, пермутація, енумерація. Вони, однак, відіграють визначальну роль у текстовому синтаксисі. Серед таких засобів наголосимо на *синтаксичній неграматичності; незавершених реченнях (фрази повинні бути відтворені читачем); семантичній невідповідності; незвичному типографічному плануванні (оформленні).*

Макроструктурна організація → структури тексту. Внаслідок відмови від ієрархічних моделей у постмодерністських текстах домінує правило фрагментації над з'єднаннями між реченнями та аргументативними, наративними й описовими конструкціями. Подамо це у таблиці.

Таблиця 8.

Структурно-композиційні засоби постмодерністського тексту

Засіб	Письменник і твір
Інтерференція кількох оповідей в одну	Дж. Фаулз. The French Lieutenant's Woman (1980) А. С. Байєтт. Angels and Insects (1995)
Дублікація акту писання	Дж. Барт. Lost in the Funhouse (1988)
Мультиплікація: мультиплікація семіотичних систем, суміш лінгвістичних та інших знаків	Дж. Барт. Lost in the Funhouse (1988) Дж. Барт. Chimera (2001) Д. Бартельм. Sixty Stories (1981) Fowles J. The Magus (1985)
Мультиплікація закінчень	Дж. Фаулз. The French Lieutenant's Woman (1980)
Мультиплікація початків	А. С. Байєтт. Babel Tower (1997)
Мультиплікація дій без розв'язку (лабіринтизований сюжет)	Т. Пінчон. The Crying of Lot 49 (1966)
Перелік (інвентаризування)	Д. Бартельм. Sixty Stories (1981) Beckett S. Watt (1959) Carter A. Nights at the Circus (1985)
Пермутація (взаємозаміна секцій тексту)	Р. Федерман. Take it or Leave it (1976) Р. Федерман. Double or Nothing (1971)
Пермутація семантичних одиниць (вихід із внутрішнього світу й ідентифікація із зовнішнім); пермутація можливого з неможливим, релевантного і нерелевантного, правдивого і фальшивого, реальності з вигадкою	Дж. Барт. Sabbatical (1982) Дж. Ірвінг. The World according to Garp (1979)

Засоби нонселекції (фрагментованого оповідного дискурсу) у постмодерністських творах, наведені в таблиці, активно використовуються майже усіма письменниками-постмодерністами і є яскравими взірцями ацентричного (ризоматичного) викладу у постмодерністському творі. Вони скеровані на інтерактивні дії адресанта й адресата у процесі текстової комунікації, де текст був і надалі залишається джерелом уявлення людської комунікації як процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лукин В. А. Художественный текст: основы лингвистической теории. Аналитический минимум. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство "Ось-89", 2005. – 560 с.
2. Fokkema D., Ibsch E. Modernist Conjectures. A Mainstream in European Literature 1910 – 1940. – N.Y.: St. Martin Press, 1988. – 330 p.
3. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Пер. з англійської М. Гірняк. – Львів: Літопис, 2004. – 384 с.
4. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXIII. – С. 52 – 93.

5. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц. Количественные и качественные характеристики. – Львов: Издательство при Львовском государственном университете издательского объединения "Вища школа". – 1988. – 161 с.
6. A Glossary of Contemporary Literary Theory. – 4th Edition // J. Hawthorn, L.: Arnold, OUP, 2000. – 400 p.
7. Fokkema D. W. The semantic and syntactic organization of postmodernist text // *Approaching postmodernism*. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1986. – P. 81-98.
8. Lodge D. Modernism, antimodernism, postmodernism. – Birmingham: Univ. of Birmingham Press, 1977. – 293 p.
9. Lodge D. The Modes of Modern Writing: Metaphor, Metonymy and the Typology of Modern Literature. – L.: Arnold, 1977. – P. 228-235.
10. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: ИНИОН РАН (отдел литературоведения) – INTRADA, 2001. – 384 с.
11. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів: Навчальний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2001. – 168 с.
12. Антологія світової літературної критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – 832 с.
13. McHale B. *Constructing Postmodernism*. – L.; N. Y.: Routledge, 1992. – 342 p.
14. Beckett S. *Watt*. – N.Y.: Grove Press, Inc., 1959. – 254 p.
15. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Підручник для студентів старших курсів філологічних спеціальностей. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Бехта І.А. Структурно-семантические корреляции постмодернистского текста.

В статье рассмотрены семантические корреляции литературно-художественного произведения в структуре лексического фрейма. Подсчитаны и представлены типичные лексемы англоязычного постмодернистского текста как составные части конкретного художественного произведения.

Bekhta I.A. Structural and semantic correlations of postmodernist text.

The article deals with the analysis of semantic correlations of a literary text in the structure of lexical frame. The author calculates and presents the typical lexis of the English postmodernist text as integral elements of a definite literary code.